

MİLEL VE NİHAL

inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi

ISSN: 1304-5482

Gerçek ile
Kurgu Arasında "Öteki"
Burhanettin TATAR

Batıda Dini Metinlerin
Eleştirel Tefsiri ve
Kur'an Çalışmalarına Yansıması
Necmettin GÖKKIR

Dinî Tecrübenin
Dıřa Vurum Problemi
Ahmet ALBAYRAK

Mutfakta Pişir Mutfakta Ye:
Çağdaş Dinler Tarihi Metodolojisinde
Feminist Yaklaşım
Mustafa ALICI

Antik Urfa'da Sin Kültü
Kürřad DEMİRCİ

Osmanlı Devleti'nde
Gayrimüslimlerin İdari Yapısı:
Ermeniler Örneęi
Canan SEYFELİ

Kitap Tanıtımı ve Tenkitler

Milel ve Nihal Geleneęinden
Hz. Peygamber'in
Tevrat'ta Müjdelenmesi
Ahmed Midhat Efendi

yıl : 2 sayı : 2 Haziran 2005

MİLEL VE NİHAL

inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi

ISSN: 1304-5482

AYRI BASIM

Cilt/Volume: 2 Sayı/Number: 2 Haziran/June 2005

MİLEL VE NİHAL

inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi
Cilt/Volume 2 Sayı/Number: 1 Aralık/December 2004
ISSN: 1304-5482

Editör / Editor

Şinasi Gündüz (Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi)

Editör Yardımcısı / Editor's Assistant

Cengiz BATUK (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Yayın Kurulu/ Editorial Board*

Yasin Aktay (Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi)

Şinasi Gündüz (Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi)

Ömer Faruk Harman (Prof. Dr., Marmara Üniversitesi)

Ekrem Sarıkçıoğlu (Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi)

Burhanettin Tatar (Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Teknik Tasarım ve Yayın Hazırlık

Cengiz BATUK

Danışma Kurulu/Advisory Board*

Baki Adam (Prof. Dr., Ankara Üniversitesi)

P. Gabriel Akyüz (Mardin Kırklar Kilisesi)

Adnan Aslan (Dr., İSAM)

Mahmut Aydın (Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Mehmet Aydın (Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi)

Mehmet Akif Aydın (Prof. Dr., Marmara Üniversitesi)

Mehmet Çelik (Prof. Dr., Celal Bayar Üniversitesi)

İsmail Engin (Dr., Berlin)

Mustafa Erdem (Prof. Dr., Ankara Üniversitesi)

Tahsin Görgün (Dr., İSAM)

Ahmet Güç (Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi)

Erica C.D. Hunter (Dr., Cambridge University)

Mehmet Katar (Doç. Dr., Ankara Üniversitesi)

Mahmut Kaya (Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi)

Şevket Kotan (Dr., Ankara)

İlhan Kutluer (Prof. Dr., Marmara Üniversitesi)

Abdurrahman Küçük (Prof. Dr., Ankara)

Ahmet Yaşar Ocak (Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi)

Abdullah Özbek (Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi)

Ömer Özsoy (Prof. Dr., Ankara Üniversitesi)

Roselie Helena de Souza Pereira (Mestre em Filofia-USP; UNICAMP Brasil)

Hüseyin Sarıoğlu (Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi)

Mustafa Sinanođlu (Doç. Dr., İSAM)

Necdet Subaşı (Doç. Dr., Muđla Üniversitesi)

Cafer Sadık Yaran (Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi)

* Soyadına göre alfabetik sıra / In alphabetical order

Mutfakta Pişir Mutfakta Ye: Çağdaş Dinler Tarihi Metodolojisinde Feminist Yaklaşım

Mustafa ALICI*

Atıf/Ç : Alıcı, Mustafa, (2005)., Mutfakta Pişir Mutfakta Ye: Çağdaş Dinler Tarihi Metodolojisinde Feminist Yaklaşım, Milet ve Nihal, 2 (2), 81-110.

Özet: Feminist yaklaşım, çağdaş Dinler Tarihi metodolojisi içinde özellikle bazı Bayan Dinler Tarihçilerin ayrı bir kategorik model olarak öne çıkardıkları çok yeni bir araştırma alanıdır. Bu yaklaşımın, seküler feminist hareketler, hıristiyan feminist teolojiler ve feminist antropolojiler gibi üç terminolojik ve kavramsal kaynağı bulunmakta olup, günümüzde disiplinin en etkili ve en eleştirel yaklaşımlarından birini oluşturmaktadır. Bu model, işlevsel açıdan başta dinlerdeki dişi tanrısal varlıklar olmak üzere kadın din kurucu ve liderleriyle, ruhban veya sıradan kadın dindarların tecrübelerini, onların rol ve statülerini baskın olarak araştırmak aynı zamanda geleneksel Dinler Tarihi metodolojisini sorgulayıp – gerektiği durumlarda- geçmişte ele alınan fenomenleri yeniden yapılandırmak istemektedir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Feminizm, Feminist Yaklaşım, Dinler Tarihi Metodolojisi.

GİRİŞ: Seküler Feminizm, Hıristiyan Feminist Teoloji ve Feminist Antropolojilerden Dinler Tarihi'nde Cinsiyet Kategorisine

Bu makale, seküler feminist hareketler, hıristiyan feminist teolojiler ile cinsiyet kategorisini öne çıkararak çağdaş feminist antropologların

* Yrd. Doç. Dr., K.T.Ü. Rize İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı.

kazanımlarından büyük ölçüde etkilenen, onları başlama noktası yapan bazı Bayan Dinler Tarihçilerinin, kendi özgün metodolojik yaklaşımlarında belirginleşerek gittikçe ayrı bir kategori haline dönüşen feminist yaklaşımla ilgili son dönemdeki tartışmaları incelemek niyetindedir. Bunu yaparken yaklaşımın temel kavram ve meseleleri, gelecek yönelimleriyle ilgili öngörülerini ve temel sorunları anahatlarıyla yansıtılacaktır.

Modern toplumların vazgeçilmez “bir fenomeni” olarak feminizm; kadınların, sosyal, siyasi ve ekonomik durumları bağlamında tecrübeleriyle ısrarla ilgilenen sosyal teori, siyasi hareket veya teolojik/ ahlaki felsefelerden oluşan, bazen birbirinden farklı olabilen hareketlerin genel adıdır. Daha çok Avrupa ve Kuzey Amerika’da gelişip ideolojik açıdan her alana el atmak isteyen bu akım, kökü itibarıyla sanayileşme çağına hatta sömürgeciliğin başladığı dönemlere kadar gitmektedir. Dahası feminist hareketler, hem kültürel emperyalizmin eleştirisi ile hem de sekülerizm ile yakından ilintili olup bundan dolayı kimlik, ekonomi, siyaset, ideoloji ve bilimsel araştırmalarla doğrudan etkileşim içindedir¹.

Cinsiyet, bir eleştirel kategori olarak başlangıçta feminist felsefe içinde çoğunlukla kadın araştırmalarıyla özdeş görülmüş olduğundan² feminizm bağlamında farklı kültür ve cemiyetlerde, cinsler (sexes) arasındaki anatomik farklılıkları esas alır. Bu anlamda “cinsiyet”, sadece kültürel açıdan cins olarak anlaşılmaz aynı zamanda cinslerin üzerine bina edildiği üretim yapısı olur³. Daha pratik bir ifadeyle cinsiyet, insanları “kadınlar” ve “erkekler” olarak bölen ve onları birbirinden ayırt eden, algılayıp değerlendiren ve davranan bir kategoridir. Bu kategori, modern antropolojik bilimlerde farklılaşmaları, yabancılaşmaları veya bilinçli ayrışmaları ifadede kolay-

¹ Katherine K. Young, “Introduction”, *Today’s Woman in World Religions*, ed. Arwin Sharma, 1.

² Ursula King, “ Introduction: Gender and the Study of Religion”, *Religion and Gender*, ed. Ursula King, Oxford 1995,1.

³ Daniel Boyarin, “Gender”, *Critical Terms for Religious Studies*, ed. Mark C. Taylor, Chicago- London 1998, 117.

lık sağlar. Bu yüzden günümüzde Dinler Tarihi, çok yönlü antropolojik bir disiplin olarak insanlığın hizmetindeki metodolojileri içinde cinsiyet konusuna daha fazla eğilmek ve insanı erke/dişi ayırımına bağlı olarak incelemek istemektedir⁴.

Kısacası seküler feminist sözlükte “cins”, biyolojik olarak erkek ve kadın diye ikiye ayrılırken cinsiyet, kültürel rolleri ifade etmek ve insanın, cinsine uygun olmak üzere tanımlanan özgün kültürel davranışlarını özetler. Ancak bu kategoride kadının baskı altında kalması veya erkeğin, aileden başlayarak tüm sosyolojik ve biyolojik kurumlarda öne çıkması ve sonunda “insanı” temsil etme yetisine sahip olması aynı zamanda feminist gündemin eleştiri odağındadır. Yine feminist literatürde dişi oluş, olumlu, eril oluş ise olumsuzdur⁵.

Seküler feminizmdeki gelişmelerin neticesinde 1980’lerin başından itibaren üç değişik feminist yaklaşım ortaya çıkmıştı, a. Cinsiyetin sosyal veya kültürel yapısına dayalı feminizm. b. Kadınların değişik kültürler içindeki statüsünü, rolünü ve otoritesini esas alan materyalist feminizm c. Sınıf, iktidar bağlamında mukayeseli olarak cinsiyetin tarihsel teşekkülünü kabul eden feminizm.

Hıristiyan feminist teolojiler ise, 1960’larda İngiltere, Batı Avrupa, Latin Amerika ve bilhassa A.B.D’de ortaya çıkmıştır. Bu normatif duruşlar, Marxist insan ideolojilerinden (bilhassa birbirine yabancılaşmamış insanlığa vurgu yapmasından ve sınıf egemenliğine yönelik şiddetli eleştirilerinden⁶), teolojik (mesela liberal teolojiler) ve ekonomik feminist akımlardan hatta sosyo-politik olaylardan (söz gelişi 68 olaylarından) derinden etkilenmiş bir teoloji türünü oluştururlar. Bu teoloji, cinsiyete bağlı kutsal kitap

⁴ Randi R., Warne, “Gender”, *Guide to The Study of Religion*, ed. Willi Braun, Russell T. McCutcheon, London- New York 2000, 140.

⁵ Ursula King, a.g.m., 4-7.

⁶ Feminizm Marxist ideoloji arasındaki ilişkiler konusunda geniş bilgi için, Heidi Hartmann, “The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Toward a More Progressive Union,” ed. Lydia Sargent, *Women and Revolution: The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism*, Boston 1981, 210- 230.

hermenötiğini, Mesih'in gözündeki kadın eşitliğini, dinde kadınların ruhbanlığını ve kadın dindar antropolojisini öne çıkararak asırlardır "düşen kadın insanın", yeniden şeref kazanmasını konu edinir. Bunun yanında o, Hıristiyanlığın eril teolojik yorumlarına karşı çıkarak, geleneksel Tanrı anlayışları başta olmak üzere tabiat, günah, lütuf, kristoloji, fidiye öğretisi ve kilise gibi temel konuları "yeni ve kadın gözüyle yapılanıp yorumlanmasını" amaçlar⁷. Özellikle kadın feminist teolog K. E. Borresen, klasik Hıristiyan teolojisindeki kadın karşıtı antropolojileri geniş ölçüde eleştirdiği kitabı (*Subordination and Equivalence: The Nature and Role of Woman in Augustine and Thomas Aquinas*, Helsinki 1968), bu alan için çok etkili bir eser olmuştur.

Borresen ve onun gibi feminist teologlar, aynı zamanda kadın dindarların, kişiliklerini ve kilise veya cemiyet içindeki liderliklerini işleyerek bilhassa Yahudi-hıristiyan gelenek içindeki örnekleri öne çıkarırlar. Zaman zaman tarihsel uygulamaları eleştiren bu tür teologlara göre patristik, ortaçağ ve modern çağ teolojilerden oluşan Hıristiyan teoloji geleneği kesinlikle erkek egemen veya babaya dayalı bir anlayışla yoğrulmuştur⁸. Bunu biraz daha açmak istersek; hıristiyan feminist teolojiye göre bilhassa Kitab-ı Mukaddes, babalar (patriarch) sayılan bir kısım "erkekler" tarafından erkek egemen kültürler içinde yazılıp çevrilmiş veya yorumlanmıştır. Artık cinsiyeti öne çıkaran tarihsel tenkit metotları kullanılarak feminist hermenötik modeli esas alınmalı, kadınların kutsal metinler içindeki gerçek yeri belirlenmelidir. Hıristiyan feminist teolojilere göre Tanrı iradesi kesinlikle kültürlerin yoğurduğu beşer iradesinden ayrıştırılmalıdır. Bu öncülden hareket eden feminist teoloğlar için

⁷ R. R. Ruether, "Feminist Theology", *A New Dictionary of Christian Theology*, ed. Alan Richardson- John Bowden, Kent 1996, 210-211; H. M. Conn, "Feminist Theology", *New Dictionary of Tehology*, ed. Sinclair B. Ferguson,- David F. Wright, Leicester – Illinois 1996, 255-258.

⁸ Geniş tartışmalar için; M. Daly, *The Church and the Second Sex*, London 1968; R. Ruether, *Religion and Sexism*, New York 1974.

bilhassa ilk dönem kilise İncil başta olmak üzere kutsal metinlerin gerçek değeri konusunda önemli feminist ipuçlarına sahiptir⁹.

Bu bağlamda feminist hıristiyan teolojiler, günümüzde diğer din mensuplarını da etkilemiş görünmektedir¹⁰. Söz gelişi Afrika dinleri, Budizm, Hinduizm, İslam¹¹ gibi gelenekler içinde *feminist bir yeniden yapılanmacılıktan* bahsetmek mümkündür. Ancak hemen belirtelim ki dinlerdeki feminist teolog ve filozoflar, kendi kültürel geleneklerinde çoğu kez bir cezalandırmayı veya en azından dışlanıp ihmal edilmeyi gerektiren, “humanist”, “liberal” veya “reformcu” veya “deformist” olarak görülmektedir. Hıristiyan dünyasında ancak 1980’lerin sonuna kadar feminist özgürlükçü teolojiler, kadın sorunlarını çözmeye başlıca akademik destek olarak görülmeye başladılar¹². Hıristiyan kadın feminist teoloğlar arasında Mary Daly, Rosemary R. Ruether, E Schüssler, Kari Elizabeth Borresen, Mieke Bal, Judith Plaskow ve Elizabeth Grosz sayılabilir.

Sonuçta dinle ilgili cinsiyete dayalı tenkitsel eserlerin ortaya çıktığı liberal feminist teolojiler, kadının dinî açıdan kusurlu veya yetersiz oluşuna açıkça meydan okumaya başlamışlardır¹³.

⁹ Bu konuda bilgi için Daphne Hampson, *Theology and Feminism*, Oxford 1990.

¹⁰ Diğer dinlerdeki feminist hareketler ve kadın sorunları gibi konularda daha detaylı bilgi için *Women in World Religions*, (ed. Arvind Sharma, Albany 1987), *Women in the World’s Religions, Past and Present*, (ed. Ursula King, New York 1987).

¹¹ Söz gelişi İslam’daki cinsiyet ve kadın erkek ilişkileri konusunda Fatima Mernissi, *Beyond the Veil: Male-Female Dynamics in Modern Muslim Society*, London 1975; A. Al- Hibri, *Women and Islam*, London 1982; Leila Ahmed, *Women and Gender in Islam*, New Haven- London 1993.

¹² Penelope Margaret Magee, “ Disputing the Sacred: Some Theoretical Approaches to Gender and Religion”, *Religion and Gender*, ed. Ursula King, Oxford 1995, 103.

¹³ Bu konuda geniş bilgi için George H. Tvard, *Woman in Christian Tradition*, Notre Dame 1973; Rosemary Radford Ruether’in editörlüğündeki *Religion and Sexism- Images of Woman in the Jewish and Christian Traditions*, (New York 1974) ile Marsha Aileen Hewitt tarafından kaleme alınan *Critical Theory of Religion- A Feminist Analysis* (Minnieapolis, 1995) adındaki eserdir.

“Cins” ile “cinsiyet” arasındaki farkın bile belirgin olmadığı bir anlayıştan daha gelişmiş bir cinsiyet konusuna dönüşümü planlayanlar hiç şüphesiz antropologlardır¹⁴. Özellikle feminist antropologlar, bu konuyu küresel olması açısından modern bir sorun olarak görürlerken, farklılıklara olumlu yönde aşırı vurgusu ve tasvibiyle de postmodern bir mesele olarak anlarlar. Kültür antropologları Lisa Adkins ve Diana Leonard, çağdaş antropoloji verilerine dayanarak cinsiyete farklı modellerle yaklaşmaktadır; söz gelişi onların ileri sürdüğü bir yaklaşıma göre cinsiyet ve seks, *aynı/homolog* anlamdadır. Yani insanoğlu, kimlik açısından cinselliğine bağlıdır ve seks, bireyin anatomik bir kaderi gibi tecrübe edilen, onun kendi cinsiyeti yoluyla kendi cinselliğini yaşamasını sağlayan bir doğallıktır ve bu bağlamda ikisi de birdir. Bu bakış açısı aynı zamanda geleneksel Batı görüşüdür. Çağdaş sosyo-biyologlar ise parçalara ayırıcı/postmodern bir terim olarak “beyin seksi” fikrini geliştirmişlerdir. Yani bedeni farklı olmakla beraber zihniyeti cinsel tercihini açıkça ortaya koyan görüştür. Bu yaklaşım için tercihli cinsiyetin sergilenmesi, seks kadar doğal olmalıdır. İkinci yaklaşım modeli, cinsiyet ile seks, *kıyaslanabilir yani analogik* bulur. Buna göre beşer kimliği sekse odaklanmıştır ve cinsiyet bilinci, bir grup içinde yaşanan tecrübelerle dayalı olarak belirlenmektedir. Söz gelişi, sosyalleşen bir kişinin, kadınların bulunduğu bir grup içinde kadın gibi yaşayabilmesi gibi. Burada cinsiyet seksi sembolize etmekte ve seks de buna karşılık cinsiyeti sembolize etmektedir. Üçüncü yaklaşım ise *seks ve cinsiyeti heterojen* görür. Bu yaklaşıma göre insan kimliği, kişinin ait olduğu seks sınıfından gelmekle birlikte ne seks ne de cinsiyet, bu model için doğal karşılanır. Aksine sosyal ve politik bilince dayalı mantık, seks ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi belirleyen ve onu ayırt eden asıl unsurdur. Bundan dolayı cinsiyet, seksi yapılandırır veya seksten önce gelir¹⁵.

¹⁴ Daniel Boyarin, a.g.m., 117.

¹⁵ Lisa Adkins, Diana Leonard, “Reconstructing French Feminism: Commodification, Materialism and Sex”, *Sex in Question*, ed. Diana Leonard-Lisa Adkins, London 1996, 17.

Feminist antropolojide “insanın” cinsiyeti, kimlik verici unsur olarak özellikle onun hayat imkanını, yeteneğini, sembolik temsili- ni, sosyal gücünü, kültürel otoritesini, beklentilerini, elbisesini veya fiziksel şiddete maruz kalıp kalmamasını, duygusal ifadesinin ma- hiyetini, cinsel arzularının keyfiyetini “anlamlandırır” ve “isimlen- dirir”. Bu açıdan sosyo-kültürel cinsiyet bilgileri, kişinin/insanın sosyal değerini ve dinî statüsünü de olumlu veya olumsuz etkileyebi- lir. Buna dayanarak genel antropolojinin bir konusu olabilen cin- siyet, öncelikli olarak feminist antropolojinin ana gündemine otur- muştur¹⁶.

Günümüz cinsiyete önem veren feminist antropolojide biyolo- jik seks, güçlü olarak vurgulanmaktadır. Bunun yanında tüm iyileş- tirmelere rağmen kültüre dayalı cinsiyet anlayışı, zayıf tabiatını korumaktadır. Bu anlayışa göre erkeğin üstünlüğü, kadının onun gerisinde kalışı, kaçınılmaz ve bir o kadar da doğal bir olgudur ve erkek lehine bozulan bu durum hem kozmik olarak belirlenen hem de ilahi açıdan düzenlenen bir kanun olmuştur. Heteroseksüel (kar- şı cinse duygusal ve cinsel ilgi duyma, kendi cinsine ilgi duymama) oluş, normatiftir. Bunun yanında kadın/erkek arasındaki fark, kadı- nın mahiyetine yeniden değer vermekle tamir edilebilir özelliktedir. Sonuçta kozmolojik erkek/dişi farklılığı, biyolojik bir farklılık vur- gusuyla desteklenir ve beşer hayatında temel ve belirleyici unsur haline dönüşür. Bunun yanında seks biyolojik bir form olarak doğal bir olgu olurken, dış etkenlerin tesirinde ve onlara bağlı gelişen cinsiyet ise kimi geleneklerde kültürel olarak algılanabilir¹⁷. Femi- nist antropolog Monique Wittig, cinsiyet ideolojisi diye ayrı bir ka- tegori açarak cinse dayalı işlevlerin ideolojik olarak bazen kültürler içinde maskelendiğini, erkek ve kadın arasındaki sosyal tezatlığın erkekler adına pozitif ayrımcılığa götürdüğünü, eril/dişil, er- kek/kadın gibi ayıraçların ise sürekli maddi ve ekonomik seviyede otoriteye hizmet için kullanıldığını iddia eder. Yine o, “doğal” bir

¹⁶ Randi R. Warne, “Gender”, *Guide to the Study of Religion*, 140-141.

¹⁷ Randi R., Warne, a.g.m., 146-148.

cins anlayışından ziyade baskı ve zulüm gören bir cins ile baskı yapan ve zulüm eden bir cinsin öne çıkarıldığını hatta böyle bir cinsi yaratanın da bu kötüye kullanımlar olduğunu ileri sürmektedir¹⁸.

Seküler ve (Hıristiyan) teolojik feminist modellerin etkili baskısıyla bilhassa 1980'lerden itibaren bazı kadın Dinler Tarihçiler tarafından, bilimsel Dinler Tarihi çalışmalarının erkek egemen bir bilim olduğu ve bu alana sürekli bir erkek maskesinin giydirildiği ileri sürülmüştür. Hatta onlara göre insanlık tarihi boyunca iktidar, temsil, bilgi ve bilimsel faaliyetler konusunda kadınlar aleyhine bir oransızlık göze çarpmaktadır. Nitekim 1980 sonrası Dinler Tarihi metodolojisinde feminist yaklaşımı öne çıkaran Dinler Tarihçiler arasında Rita M. Gross, Kari Elizabeth Borresen, Felicity Edwards, Ursula King, Kim Knott, Rosalind J. Hackett, Donate Pahnke, Morny Joy, Penelope Margaret Magee, Naomi Goldenberg, Marilyn F. Nefsky, Randi R. Warne, June O' Connor, Darlane Jushka, Rosalind Shaw, Carol Christ ve Erin White sayılabilir.

Çoğunlukla bu kadın araştırmacılar tarafından işlenen feminist çalışmalar, günümüzde pek çok yönden antropolojik bilimlere meydan okumakta ve din bilimlerindeki geleneksel ve yaygın görüş ve uygulamaları derinden sarsmaktadır. Bu yeni yaklaşım modeliyle Dinler Tarihçi "artık bir bayan" özne olarak nesnel çalışmalar yapmakta, Dinler Tarihi çalışmaları içinde "Kadın ve..." veya "... Kadın" gibi başlıklara sıkça rastlanmaktadır. Zira bu yaklaşıma göre kadın oluşu, ancak bir kadın doğru olarak anlayabilir ve araştırabilir. Feminist yöntem model olarak artık son yirmi yıl içinde Dinler Tarihi'nde bir kültür olmaya başlamış ve sayısız eserin ortaya çıkmasına vesile olmuştur¹⁹.

¹⁸ Monique Wittig, *The Straight Mind and Other Essays*, London 1992, 2.

¹⁹ Ursula King, "General Introduction", *Women in the World's Religions, Past and Present*, ed. Ursula King, New York 1987, VII; ayrıca Randi R. Warne, a.g.m., 152.

Feminist Dinler Tarihçiler, özellikle 1990 sonrasında ise artık genel metodoloji içinde farklı bir model olarak feminist yaklaşımı kavramsal açıdan ortaya koymaya giriştiler. Bilhassa Anglo- Saxon bölgelerde bulunan Dinler Tarihçilerin bu ülkelerindeki seküler feminist akımlar veya feminist teoloğların görüşlerinden etkilenmekte ve cinsiyet konusunda önemli bilimsel toplantılar da düzenlemektedir. Söz gelişi Uluslar arası Dinler Tarihi Cemiyeti (IAHR)'nin 3- 8 Eylül 1990 tarihlerinde Roma'da yaptığı XVI. Genel Kongresi sırasında *Din ve Cinsiyet* konulu bir panel organize edilmiş ve konu yaklaşık on dokuz kadın Dinler Tarihçi tarafından etraflıca tartışılmıştı. Bu panelde sunulan tebliğler daha sonra Religion & Gender (1995) adıyla İngiliz Dinler Tarihi Derneği Başkanı Ursula King tarafından kitaplaştırılmıştır.

Bunun yanında 1997 yılında Finlandiya, Turku'da yapılan bölgesel IAHR toplantısında "Dinlere Metodolojik Yaklaşımlar" adını taşıyan sempozyumda²⁰ ev sahibi olarak fenomenolog Lauri Honko, giriş mahiyetinde tebliğinde Dinler Tarihi metodolojisinde son dönemlerde hakim olan iki önemli değişime ışık tutmuştur; 1. Analitik ve kognitif bağlamda din tanımlarındaki yeni gelişmeler. 2. Dinler Tarihi'nde ortaya çıkan feminist (cinsiyetle) ilgili temel yaklaşımlar. Bu gelişmelere ilave olarak yine IAHR'nin 1995 tarihli Mexico City XVII. Genel Kongresi ile 2000 yılı Durban XVIII. Genel Kongresi, feminist metodoloji kategorisi altında özel bilimsel toplantılara ev sahipliği yapmıştır²¹. Yine günümüzde feminist yaklaşım adına en önemli gelişmelerden biri de Uluslararası Dinler Tarihi Derneği (IAHR)'nin, Mart 2005'de yapılan XIX. Tokyo Genel Kongresi'nde Amerikan feminist Dinler Tarihçi Rosalind I. J. Hackett'in başkanlığa seçilmesi olmuştur. Hackett, özellikle Afrika dinleri bağlamında kadın dindarlar konusuna eğilen ve feminist modeli hararetle savu-

²⁰ Bu sempozyum daha sonra kitaplaştırılmıştır; *Approaching Religion Part I: Based on Paper Read at the Symposium on Methodology in the Study of Religion Held at Ab, Finland, on the 4 th-7 th August 1997*, ed. Tore Ahlback, Abo 1999.

²¹ Mustafa Alıcı, "Uluslararası Dinler Tarihi Cemiyeti (IAHR)'nin Dinler Tarihi Metodolojisine Kurumsal Katkısı", *Milel ve Nihal*, 2 (1), 60-62.

nan bir Dinler Tarihçidir. Zaten disiplin içinde gittikçe etkin olmaya başlayan cinsiyet konularında deneysel açıdan delilli, daha dengeli ve daha diyaloga uygun bir metot takip edilmek istenmektedir. Bu amaca uygun olarak yayınlanmakta olan en önemli akademik dergi, 1985’de kurulan *Journal of Feminist Studies in Religion* adını taşır.

A. Dinler Tarihi’nde ve Dinlerde Erkek Egemenliğe (Androcentrism) Karşı Durmak: Hermenö-Feminist İtirazlar

Feminist yaklaşım, öncelikle Dinler Tarihi disiplin içindeki geleneksel metodolojileri, kendi kavramsal bağlamı içinde bilimsel olarak tenkit etmektedir. Buna göre Dinler Tarihi, akademik çalışmalarında daima dindar olarak erkeğin ne yaptığını anlatan, insanda erkek cinsini öne çıkaran ve önce onu anlatmak isteyen katı bir söyleme sahip olmuştur. Yine araştırma konusu gelenekler içinde erkeğin yaptığı şeyler, genelleştirilmekte, kadının yaptıkları ise sorunlu konular olarak görülmektedir. Bunun yanında erkeğin din içinde yaptıkları sadece ciddi işler olmakla kalmayıp entelektüel açıdan araştırılma ve tahlile layık fenomenler olarak “değerli” ve bir o kadar da “tüm insanlığı temsil etme” hakkına sahip bulunmuştur veya bulunmaktadır.

Katherine Young, dinî araştırmalardaki çağdaş feminizmin dinlerdeki iki eğilimi bertaraf etmek için mücadele ettiğini savunur; 1. Dinlerdeki başta kurum ve inançlar olmak üzere çeşitli fenomenler üzerindeki erkek egemenliği(androcentric). 2. Erkeklerin kadınlardan üstün olduğuna dair meşruluk veren kuralların sorgulanması (sexizm). Buradan hareketle Young’a göre dinle araştırmalarda Aşkın(lık) ve kutsallık, sürekli eril cinsle ifade edilmiş ve kadın ve kadınlık, kurtuluş açısından baskın erkek yapılarla şekillendirilmeye mahkum kılınmıştır²². Ursula King ise onu destekleyici mahiyette, erkek Dinler Tarihçilerin, kendi görüşlerini erkek cinsiyeti merkezli faraziyelere dayandırırken hem veri toplama ve model inşa

etmede hem de temel teoriler ikame ederken bir takım ciddi sıkıntılar doğurduklarını ileri sürmektedir²³.

Chicago Üniversitesi Dinler Tarihçilerinden ve Mircea Eliade'nin önde gelen talebelerinden olan Rita M. Gross'a kadınlarla ilgili feminist araştırmalarının asıl meydan okuması, bir tür etnik merkezlik anlamına da gelebilen erkek egemenliğine yönelik şiddetli tenkitlerdir. Gross, Dinler Tarihi metodolojisine hakim erkek egemen (andro-centrism) yaklaşımın üç önemli karakteristiğinden bahseder: 1. Araştırmalarda erkek olmak ve onun unsurlarını öne çıkarmak, "daimi" ve "sıradan" hatta "normatif" bir şey kabul edilmekte ve "erkek oluş" ile "insan olmak" arasındaki keskin farklılığın bilincine varmak ise sürekli olarak örtbas edilmekte, dahası dinlerdeki kadın oluş veya feminal unsurlar, her zaman söz konusu erkek norma nispeten sanki "olağanüstüymüş" gibi yansıtılmaktadır. 2. Bu karakteristik yön, aslında birinci karakteristiğe bağlı gelişmekte ve eğer erkek norm ile insan olma normu özdeş görülüyorsa bu durumda erkeklere özgü düşünme, dil ve araştırma alışkanlıkları daima antropolojik açıdan yeterince gelişmiş olarak algılanacaktır. Bir başka deyişle Dinler Tarihi içinde kullanılan bilimsel dil, erkek egemen unsurlarla donanmış bir dil olacak ve neticede farklı zaman dilimleri ve mekânlardaki dinlerle yapılan araştırmalarda erkeklerin hayatları ve düşünceleri ön plana çıkarılacaktır. Öyle ki bazı önde gelen Dinler Tarihi kitapları için kadınların dindar hayatları ya kısa bölümler halindedir veya kitabın sonlarında kendine yer bulmaktadır. Böylece kadınlarla ilgili tam bilgi aktarımına duyulan ihtiyaç basit bir dille yeterince algılanamamakta cins isim olarak erkek olmak aynı zamanda kadın olmayı da kapsamakta ve homo religiosus aynı zamanda femina religiosa kavramını içine almaktadır. 3. Belki de erkek egemen araştırmaların en problematik yönü, tüm kültürlerde erkek ile kadının birbirinden farklı görülmesi sebe-

²³ Ursula King, *Is there a Future for Religious Studies as We know it? Some Postmodern, Feminist, and Spiritual Challenges*, *Journal of the American Academy of Religion*, (June 2002), vol. 70, No. 2, 372-376.

biyle cinsiyet olarak erkek unsurunun tam olarak dişi unsuru kapsamından doğan sorundur. Cins isim olarak erkek unsuru, cinsiyet rollerinin açık veya kapalı olarak bulunmadığı nötr dinî kültürel ortamlarda kesinlikle barınmaz. Bu durumda erkek egemen araştırmacı kendi bakış açısıyla kadınlarla ilgili olayları çözümlemeye yeltenecektir. Bunun neticesinde erkekler, dinlerdeki asli unsurlar olarak aynı zamanda dinlerdeki fenomenlere gerçek anlam veren "isim babaları" işlevi görürlerken dişi unsurlar ve kadın dindarlar, sadece erkeklere bağlı olarak araştırma konusu olacak ve yine sadece erkekler araştırıldığı süre içinde tezahür edeceklerdir²⁴.

Nitekim başlıca kadın Dinler Tarihçilerine göre disiplinin tarihi boyunca sağlanan veya incelenen verilerde başta ilkel dinler olmak üzere genel olarak dinlerde erkekler, kutsal sayılırken kadınlar ya profan yahut dinen kirli sayılmış dahası, dinî hayatlarına gereken önem verilmemiştir²⁵.

Çağdaş Alman Kadın Dinler Tarihçi Edith Franke, Dinler Tarihi'nde geleneksel tasvirici ve nesnelci yaklaşımın sağlanmasında tarafsız kalmayı öne çıkarmak için feminist modele duyulan ihtiyaca vurgu yapar. O, Dinler Tarihi'nin, her hangi bir dinin hakikat iddiasını veya teolojik değerini merkeze almadığını aksine hem eril hem de dişi fenomenlere karşı mutlak ve maksimum nötr kalışı sağlayarak olaylarını anlamaya çalışması gerektiğini açıklar²⁶.

Avustralyalı Dinler Tarihçi Erin White, bir adım ileri giderek çağdaş din fenomenolojisinin etkilendiği önemli bir isim olan Paul Ricoeur'un, din dili, sembolleri ve inançları konusunda görünürde fenomenleri "cinsiyetsiz" olarak işlemesine rağmen aslında tamamen erkek egemen bir cinsiyet anlayışı dayattığını ileri sürmektedir. White, fenomenlerin eril ve dişi oluşlarının, tüm sembol, metin ve

²⁴ Rita M. Gross, "Studying Women And Religion: Conclusions Twenty-Five Years Later" *Today's Woman in World Religions*, ed. Arwin Sharma, 330-333.

²⁵ Rita M. Gross, "Tribal Religions: Aboriginal Australia", *Women in World Religions*, ed. Arvind Sharma, Albany 1987, 41-42.

²⁶ http://www.pucsp.br/rever/rv2_2001/t_edith.htm (10/10/2005)

onların yorumlarına yayılması ve yeniden kurgulanması gerektiğini belirtir. Böyle olunca cinsiyeti, hermenötik açıdan sağlıklı şekilde değerlendirebilen bir fenomenoloji, cinsiyeti önemli bir sembol olarak görürken Dinler Tarihi ise, cinsiyet kavramını iki uçtan kurtarıp “dindar insanlığın sembollerinden biri olmak üzere” merkeze çekecektir²⁷.

Constance H. Buchanan, Eliade’nin editörü olduğu ansiklopediye yazdığı makalede, dinle ilgilenen kadın araştırmacıların, hem geleneksel Dinler Tarihi’nin konuya eğilimini tenkit ettiklerini hem de fenomenlerin cinsiyet bağlamında “yeniden inşası” için çaba gösterdiklerini belirtir. Ona göre Dinler Tarihçilerine yönelik feminist tenkitler, aslında farklı dinlerde bulunan kadınlarla ilgili antropolojik faraziyelerin bir tür toplamıdır ve insanlığın dinî tarihi boyunca kadınların dindeki seslerini, tecrübelerini ve dine yaptığı katkıları yeniden öne çıkarmayı, üzerindeki örtüleri kaldırmayı ve doğru bir şekilde yeniden yorumlamayı amaçlar. Böylece Buchanan, bu makalesinde açık bir dille feminist fenomenolojik yaklaşımlardan bahsetmekte ve cinsiyete bağlı fenomen incelenmesini ortaya koymaktadır²⁸.

Feminist metot, eleştirel açıdan, Dinler Tarihi’nin kendi tarihi boyunca elde ettiği kazanım veya yaklaşım metotlarına karşı hermenötik bir şüphe duymak ister. Nitekim Ursula King’e göre Dinler Tarihi metodolojisinin geleneksel olarak mukayeseli, tarihsel ve fenomenolojik modellerden yola çıkarak erkek egemen unsurlardan oluştuğunu kendi anahtar terimlerini de bu zihniyete göre şekillendirdiğini²⁹ ancak artık günümüzde özellikle Kuzey Amerikalı Dinler Tarihi anlayışının, bu egemenliğe son vermek üzere feminist yaklaşımı besleyip büyüttüğünü belirtir. Ona göre geleneksel

²⁷ Erin White, “ Religion and the Hermeneutics of Gender: An Examination of the Work of Paul Ricoeur”, *Religion and Gender*, ed. Ursula King, Oxford 1995, 77-95.

²⁸ Constance H. Buchanan, “Women’s Studies”, *Encyclopedia of Religion*, ed Mircea Eliade, New York- London, 1987, Vol. XV, 433-440.

²⁹ Ursula King, “ Introduction: Gender and the Study of Religion”, *Religion and Gender*, ed. Ursula King, Oxford 1995, 22.

Dinler Tarihi'nin ajandasını oluşturan, makaleler, monograflar, referans kitapları ve ders kitapları, sürekli olarak kadınları marjinal kılıcı veya onları görünmez kılıp göz ardı edici yazılarla doludur. Öyle ki tek bir cümleyle söylemek gerekirse King'e göre *disiplinin tarihi kadın cinsinin atlandığı bir söylemle örülmüştür*. Söz gelişi geleneksel Dinler Tarihi'nin antolojisini yazanlar, Hannah Adams, Lydia Maria Child, Carolyn H. Dall, Annie E. Cheney, Mrs Rhys Davids, Sinclair Stevenson, Eliza R. Sutherland, Ann Arbor ve Alice C. Fletcher gibi geçmişteki kadın Dinler Tarihçileri "unutmuştur"³⁰.

Ursula King, Eliade'nin editörü olduğu Encyclopedia of Religion adlı hacimli ansiklopedideki cinsiyetle ilgili makaleleri erkek egemen olmakla ve yaklaşık 15 senelik feminist çalışmaları görmezlikten gelmekle suçlamaktadır. Hatta ona göre erkek egemenliğe dair madde (Androcentrism) "Hıristiyanlık'ta Kadınlar" (Women in Christianity) adlı madde başlığının altında ele alınmış ve Dinler Tarihi meselesi olarak görülmemiştir. Yine bu ansiklopedinin diziminde, cins ve cinsiyete dair hiç bir başlık verilmemiş, üstelik yazarlar listesinde gözükmesine rağmen Rita M. Gross'un ana erkillik ve ana erkillik konusunu işlediği maddesi (Matriarchy and patriarchy) daha sonra ansiklopediden çıkarılmıştır. Hatta cinsiyetle ilgili gözükken dişil kutsallıkla ilgili madde (Feminine sacrality) günümüz feminist tartışmalara hiç yer vermemiştir³¹.

Buna ek olarak Ursula King, söz konusu ansiklopedinin "Ön-söz" yazarı Kitagawa'nın birinci cildin XV. Sayfasında "bu eserin tüm insanlığın dinî tecrübelerini kuşatacağı" şeklindeki vaadine rağmen, durumun hiç böyle olmadığını zira bu ansiklopedide sürekli olarak kadınların ve onların tecrübelerinin dışlandığını açık bir dille belirtir³².

³⁰ Ursula King, "A Question of Identity: Women Scholars and the Study of Religion", *Religion and Gender*, ed. Ursula King, Oxford 1995, 219-222.

³¹ King, a.g.m., 235-236.

³² King, a.g.m., 238.

King'in iddialarını kısmen sürdüren feminist Dinler Tarihiçi Carol P. Christ, başta Eliade olmak üzere bazı önde gelen Dinler Tarihçilerin metodolojilerini eleştirmektedir. O, Dinler Tarihi için artık tam bir dönüşümün gerekli olduğunu belirtir ve geçmişteki tüm verilerin, araştırmaların, metodolojik tartışma ve temel kategorilerin tek yanlı erkek egemenliğinden kurtarılıp insani kalıplara göre yeniden ele alınmasını şart koşar. Daha özel bir eleştiriyle Christ, gerek "homo religiosus" anlayışını gerekse kendi yeni insanlık projesini anlatırken Eliade'nin, sadece erkek cinsini kapsayan bir alem görüşü tasvir ettiğini, ayrıca hem kullandığı dışlayıcı metaforik dil hem de özgün fenomenolojik teorilerinde cinsiyetle ilgili konulara "tamamen kör" kaldığını belirtir³³.

Feminist Dinler Tarihiçi Dale Spender ise erkek egemen akademik çalışmaları eleştirdiği makalesinde, Dinler Tarihi'nin temel meselelerinden daha marjinal unsurlarına kadar her konunun feminist bakış açısıyla ele alınıp -mümkün olanların-merkeze doğru kaydırılmasının zamanının artık geldiğini belirtir. Ona göre geçmişte ve günümüzde akademik çalışma ve yayın dünyasının kapılarını erkekler tutmuş olsa da, kadınlar araştırmacılar bilgi üretimi konusunda kendi yörüngelerini belirlemelidirler³⁴.

Sonuçta diyebiliriz ki feminist araştırmacılar, Dinler Tarihi'nin tarih yazım anlayışını, metodolojik ve kavramsal araçlarını sorgulamakta ve feminist kavramları marjinal hale dönüştürmesini veya onları yok saymasını şiddetle eleştirmektedirler.

B. Dinler Tarihi'nde Teoloji ve Femina Religiosa: Feminist Yaklaşımın Kavramsal Açılımları

Aristo'nun kadın mitini, "erkek ruhunun gerçek formunu verdiği şekilsiz madde" olarak görmesinden uzun zaman geçmiştir³⁵. Dinler

³³ Carol P. Christ, "Mircea Eliade and the Feminist Paradigm Shift", *Journal of Feminist Studies in Religion*, 1991 (5/1), 75-94.

³⁴ Dale Spender, "The Gatekeepers: a Feminist Critique of Academic Publishing", *Doing Feminist Research*, ed. H. Roberts, London 1981, 186-195.

³⁵ Daniel Boyarin, a.g.m., 117.

Tarihi'ndeki feminist yaklaşım³⁶, özgün feminist terminolojileri kullanarak feminizm ve din ilişkisini, cinsiyete dayalı meseleleri, kadın dindar sorunlarını ve ilaheler, kadın din önderleri gibi dışıl fenomenleri, tarihsel etkileşim ve fenomenolojik tezahürler bağlamında değerlendirmektedir³⁷. Bu yaklaşım, aynı zamanda fazla çalışmanın bulunmadığı dinlerdeki kadın antropolojisi üzerinde araştırmalar yapmaktadır³⁸. Bu yüzden Dinler Tarihi metodolojisinde yeni bir yaklaşım olarak görülen feminist model, akademik anlamda sosyo-politik bir bakış açısı veya ideolojik değil öncelikli olarak kadın araştırmacılar tarafından tüm insanlığa yönelik bir sosyal vizyon sunar. Yine bu yaklaşım, Dinler Tarihi disiplini içinde antropolojik değerdeki fenomenlerin her birinde anahtar terimler olarak cinsiyet, cins, cinsellik bağlamında "kadın" veya "dişi oluşu" öne çıkarmakta böylelikle cinsiyete dair konuları, dinî geleneklerdeki sembolleşmesini, rollerin kurumsallaşmasını ve kadınların inanç sistemlerdeki kişisel, sosyal ve kültürel şartlarını konu edinir.

Böylelikle bu yaklaşım özgün konuları olarak dinlerde teolojiden çok teoloji'yi (yani ilahelerle ilgili dogmatik öğretileri) ve homo religiosa (dindar insan/erkek) yerine *femine religiosa*'yı (yani cinsiyet felsefesini esas alan, kadın dindarlar başta olmak üzere dindeki tüm dişi fenomenleri) ön plana çıkarıp araştıracaktır.

Çağdaş Dinler Tarihi'nde cinsiyet kategorisi³⁹ ile ilgili ilk ciddi çalışma, doktora tezi olarak Rita M. Gross tarafından Mircea Eliade

³⁶ Feminist yaklaşımın, Dinler Tarihi'ne ait yeni ve özgün bir metodolojik model olduğu konusunda Rita M. Gross, *Feminism and Religion: An Introduction*, New York 1996, 31; Ursula King, Introduction: Gender and the Study of Religion", 18; Constance H. Buchanan, "Women's Studies", *Encyclopedia of Religion*, ed Mircea Eliade, New York- London, 1987, Vol. XV, 433.

³⁷ Katherine K. Young, " Having Your Cake and Eating It Too: Feminism and Religion", *Journal of the American Academy of Religion*, sy. 67/1 (March 1999), 167.

³⁸ Katherine K. Young, " Introduction", *Today's Woman in World Religions*, 1.

³⁹ Dinler Tarihi metodolojisinde bir kategori olarak cinsiyetle ilgili tartışmalar için Mustafa Alıcı, "Dinler Tarihi'nde Çağdaş Metodolojik Problemler", *Dinler Tarihi'nde Metodoloji Problemleri Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı (İstanbul 25-26 Haziran 2004)*, (Basılmamış Tebliğ Metni), 38.

(Ö. 1986)'nin danışmanlığında 1975 yılında yapılmıştır⁴⁰ Yine Dinler Tarihi metodolojisi bağlamında kadının dindeki yerinin yeniden değerlendirildiği, zaman zaman tenkit edilip yeniden tanımlandığı ilk makaleyi de Gross kaleme almıştır⁴¹. Bu bilimsel yönüyle Gross, çağdaş Dinler Tarihçileri tarafından feminist yaklaşımın öncülerinden sayılmaktadır⁴².

Sonraki çalışmalarında dişil fenomenlerin anlaşılmasına gayret eden Gross, din ve dinlerle ilgili çalışmalarda tarafsızlık üzerindeki bir toleransı başlama noktası alır. Bu tarafsızlık ona göre, cinsiyete dayalı şovenizmden kaçınmayı sağlayacaktır. Aynı zamanda fenomenolojik empatiyi körükleyecek olan bu tavır, dinin verilerinin gerçek anlamlarını belirlemede ve onu nesnel dünyada gördüğü gibi anlamada etkili olacaktır⁴³.

Rita M. Gross aynı zamanda erkek egemen metodoloji yerine iki cinse aynı derecede vurgu yapan (bi-sexed) bir metodolojik model önermektedir. Bu yaklaşım modeli ona göre “de facto bir durum düzeltici” özellikle olup eleştiriden ziyade bir bilim adamının gerçek tarafsızlığını kendiliğinden (sui generis) bilinç altına yerleştirecek kapasitedir. Böylece erkekleri merkeze (androgynism) veya kadınları uçlara yerleştiren (liberal feminism) bir anlayıştan, insanlığın hem “dişiliğine” hem de “erkek oluşuna” eşit derecede vurgu yapan bir anlayışa (androgynous) dönüşüm meydana gelecektir. Bu tavır, bir cümleyle söylersek, baskın tek cins modeli yerine iki cinsli modeli esas alacaktır. Ona göre bu modelin en önemli yönü, insanlığı cinsiyetsizmiş gibi incelemek yerine her iki cinsi de bilinçli olarak eşitlik içinde kabul etmesi ve insan derken cinsine vurgu yap-

⁴⁰ Rita M. Gross, *Exclusion and Participation: The Role of Women in Australian Aboriginal Religion- doctoral dissertation*, (University of Chicago, 1975.)

⁴¹ Rita M. Gross, “ Methodological Remarks on the Study of Women in Religion: review, criticism and redefinition”, *Women and Religion*, ed. J. Plaskow- J. A. Romero, Missoula 1975, 153-165.

⁴² Katherine K. Young, “ Having Your Cake and Eating It Too: Feminism and Religion”, 167.

⁴³ Rita M. Gross, *Feminism and Religion: An Introduction*, 6-16.

rak ele almasıdır. Gross için böyle bir yaklaşımla artık sadece erkek dindarları kapsadığı ima edilen “şu din mensupları şöyle yapmaktadırlar” ifadesi yerine, “falan dinî toplumda erkekler şöyle yapmaktadırlar veya kadınlar böyle yapmaktadırlar” şeklinde belirleyici bir ayırım olabilecektir. Yine “kadınlar, erkeklere şunu düşündürmektedirler” gibi eşit seviyedeki cümle kalıpları ortaya çıkacak veya kutsal metinlerdeki cins hitaplarının antropolojik değeri artacaktır. Böylece her iki cins de eşit bir antropolojik yaklaşımla ele alınacak ve hiçbir cins, ne üstünlük ne de insanlık dışı muamele görecektir⁴⁴.

Gross, bu açılımlar vasıtasıyla feminist metodolojinin her şeyi ve herkesi tam olarak anlamasını kolaylaştıracağını belirtir. Bunun için Dinler Tarihi, bilmelidir ki dinlerdeki dünya görüşleri bir diğerrinden farklı ama üstünlük içinde değillerdir. Feminizm bir dünya görüşü olup şüphesiz kendisi açısından üstünlük iddiasında bulunabilecek dolayısıyla diğer yaklaşımlardan daha iyi olduğunu ileri sürebilecektir. Ona göre burada objektif fenomenolojik tasvir öne çıkar⁴⁵.

Dinler Tarihi disiplininde feminist yaklaşımın epistemolojik açıdan önemine vurgu yapan California Üniversitesi’nden Amerikan Dinler Tarihçi June O’Connor, bu yaparken geniş bir felsefe, antropoloji, psikoloji, teoloji ve bilhassa Dinler Tarihi bilgisine ihtiyaç duyulduğunun altını çizer ve dinle ilgili bilgimizin ve o bilgiye nasıl ulaştığımızın feminist bakış açısıyla tenkit edilmesini savunur. O’Connor’a göre kadınlarla ilgili araştırmalar, sadece dinle ilgili bildiklerimizi değil onu nasıl yaşayacağımızı da değiştirecek güce ve öneme sahiptirler. Ona göre feminist gündemin Dinler Tarihi’ne vereceği dinamizm bu kadarla kalmaz. O aynı zamanda dinlerdeki kök metaforları, anahtar kavramları ve temel dinî metinleri araştır-

⁴⁴ Rita M. Gross, “Studying Women And Religion: Conclusions Twenty-Five Years Later” *Today’s Woman in World Religions*, ed. Arwin Sharma, Albany 1987, 333-335.

⁴⁵ Rita M. Gross, *Feminism and Religion: An Introduction*, 8.

mada da bakış açılarımızı keskinleştirip duyarlılığımızı artıracak epistemolojik kazanımlar sağlayacaktır. Bu cinsiyet duyarlılığı, sadece kadın bilim adamları değil erkek bilimadamları da kapsamalıdır⁴⁶.

O'Connor, feminist modelin felsefi alt yapısına kültürlerarası ve disiplinlerarası ilişkiler bağlamında kadın üzerine yapılan araştırmalarının mahiyetini ele aldığı çalışmalarıyla da önemli katkılar sunmaktadır. O, öncelikle kadın ve dinler konusundaki sorunları ve araştırmaları üç Y ile gruplandırır; dinî malzemeleri ve gelenekleri "yeniden okumak", "yeniden algılamak" ve "yeniden inşa etmek". O "yeniden okumak" derken geleneklerde kadınların var oluşlarına, yokluklarına, kadınların sözlerine, kadınların sessizliğine, kadınların inkar ediliş ve kabul edilişlerine dikkat eden bir bakış açısını kasteder. "Yeniden algılamak" derken ise geleneklerde kaybedilmiş kadın imajlarını tamir etmek görüntülere rotüş yapmayı ifade eder ve buna "kadının gerçek mirasına yeniden sahip çıkmak" anlamı da verir. Son olarak O'Connor, "yeniden inşa etmek" demekle ise bu disipline yüklediği iki önemli görevi kasteder; 1. Yeni bilgilere ve tarihsel tahayyüllere dayalı olarak geçmişi yeniden kurulamak. 2. Kadınlara ilgili düşünceleri bakış açılarını, anlayışları ve değerlendirmeleri kolaylaştıracak yeni araçlara sahip olmak⁴⁷.

Feminist yaklaşımda hermenötik şüpheciliği öne çıkaran İngiliz Dinler Tarihi Derneği Başkanı Ursula King'e göre bu felsefi şüphecilikle, disipline kaynak, anahtar terim ve hali hazırdaki metodlarının hatta femonenlerin yapılarının, yerlerinden sökülmesi, yeniden yapılandırılması ve disiplinin anahtar terimlerinin yeniden tanımlanması mümkün olacaktır⁴⁸.

⁴⁶ June O'Connor, "The Epistemological Significance of Feminist Research in Religion", *Religion and Gender*, ed. Ursula King, Oxford 1995, 45-58.

⁴⁷ June O'Connor, "Rereading, Reconceiving, and Reconstructing Traditions: Feminist Research in Religion", *Women's Studies*, 17 (1986), 101-123.

⁴⁸ Ursula King "Introduction: Gender and the Study of Religion", *Religion and Gender*, ed. Ursula King, Oxford 1995, 22.

Bu bağlamda Dinler Tarihi'ndeki feminist yaklaşımı, öncelikle dinlerdeki kadın yazarlara ilgi duyan, kadınlar tarafından tecrübe edilen, meydana getirilen veya tasvir edilen din fenomenlerini bilhassa kadın bakışıyla değerlendiren ve tenkit eden (gynocritical) bir metot olarak gören King⁴⁹, bu yöntemle cinsiyete bağlı meselelerin, birçok ülkenin uluslararası siyasetine, sosyal, ekonomik ve akademik gündemine oturmak üzere olduğunu ve bilimsel soruşturma konuları arasına girdiğini belirtir. Buna rağmen o, konunun Dinler Tarihi içindeki epistemolojik ve disiplinler çalışmalarda yeterince vurgulanmadığını iddia eder. Ona göre cinsiyet çalışmaları, kadın erkek tüm bilim adamlarının sorunu olup bu sorunlara eğilen feminist araştırmalar, geleneksel metodolojiye ve disiplinin temel sınırlarına meydan okuyacak güçtedir. Bunun için metot konusunda yeni bir gelişim ve dönüşüm şarttır. Pek çok din dışı imge ve semboller bakımından çok zengin olduğundan feminist yaklaşım, yeni bir akademik metot olarak yenilenmiş hermenötik okumalarla ve zengin bir kültürel vizyon sağlayan ve cinsiyete özel vurgu yapan bir bakışla dinlere yaklaşır⁵⁰.

Bilhassa King'in Dinler Tarihçiler için önemli bulduğu bir metodolojik konu da dinî metinlere yönelik hermenötik tenkitlerin sağlıklı olarak yapılmasıdır. Bu tenkitler, ona göre erkek egemen dinî metinleri adeta sorgulamakta böylece metnin dogmatik kafesi içindeki durumuna meydan okumaktadır. Ona göre dinî metinler için feminist yaklaşımı öne çıkaran bir hermenötik mutlaka inşa edilmelidir. Bu yorumlama biçimi, sadece kadınların daha fazla özgürleşmesini (söz gelişi, daha fazla din içinde "mevcut", "daha fazla görünürde" ve "daha fazla doğru olarak tanımlanabilmesi gibi") sağlamayacak aynı zamanda metnin dar kalıplardan çıkarılıp gerçek anlamına kavuşmasını da ortaya koyacaktır. Sonuç olarak Ursula King, feminist metodolojik yöntemi, geleneksel kaynaklara

⁴⁹ Ursula King, a.g.m., 22.

⁵⁰ Ursula King, Is there a Future for Religious Studies as We know it? Some Postmodern, Feminist, and Spiritual Challenges", *Journal of the American Academy of Religion*, (June 2002), vol. 70, No. 2, 372-375.

ve metotlara karşı hermenötik bir şüphe ile yaklaşan, Dinler Tarihi disinlininin anahtar unsurlarını tenkitsel bir bozma ve yeniden kurma olarak ıslah etmeye çalışan ve onu kadın bakış açısıyla dönüştürmeye çalışan bir metot olarak görmektedir.

Ursula King, Dinler Tarihi metodolojisinde feminist alanın yükleneceği araştırma işlevini de listelemektedir; Buna göre birincisi feminist yaklaşım kadınların dinî kurum ve geleneklerdeki rolünü ve dinî statüsünü araştırmayı merkeze alır. İkincisi feminist yaklaşım, kadınların dinî dil, dinî düşünce içindeki temsil güç ve otoritelerine vurgu yapar ve kadınlarla ilgili sembolik temsillerin, kadınların sosyal rolleri, gündelik hayatları üzerindeki etkisini araştırır. Üçüncüsü bu yaklaşım kadınların dinî tecrübelerini tasvir eder ve onları gerektiğinde erkeklerin tecrübeleriyle kıyaslayabilir ve kadınların dinî hayat kalıplarını tam olarak betimlemeye çabalar⁵¹.

Bir diğer kadın din bilimcisi Anna E. Carr, kadın araştırmaları ve dinî bilimler konusunda yazdığı makalesinde dinde dışı unsurlarla ilgili araştırmalarının kesinlikle feminist bakış açısına ihtiyaç duyduğunu ama akademik müfredat hazırlanırken kadınlarla ilgili bilimsel verilerin tecrit edilmemesi gerektiğini savunur. Carr'a göre feminist yaklaşımda artık erkek egemenliğini kırma ve cinsiyet konularının yeniden inşa etme safhalarının geçildiğini şimdi sıranın geniş bir çatı içinde her iki cinsi de kucaklayacak bir cinsiyet kategorisinin inşasına geldiğini belirtir. Ona göre araştırmalarda oluşturulacak "cinsiyet" kavramı, kadınların dinle ilgili tecrübelerinin tüm insanlık tarihi boyunca erkeklerinkiyle olan derin ilişkisini de ihmal etmemelidir. Böylece insanlık bir bütün olarak incelenecektir. Özellikle dinlerle ilgili çalışmalarda bu bütünlük mutlaka sağlanmalıdır. Ona göre kadınlar din içinde ne yaparlar? Ne düşünürler? Sembollere, yapılara, yaratıcı işaretlere tepkileri nelerdir? Cinsellik dinlerde nasıl görülür? Aile ve cemiyet ilişkisi geleneklerde, dinî

⁵¹ Ursula King: "Religion and Gender". *Turning Points in Religious Studies. Essays in Honour of Geoffrey Parrinde.*, ed. Ursula King, Edinburgh 1990, 275-286.

gruplar veya sınıflar içinde nasıl algılanır? Gibi sorular bu bakış açısında önem kazanırlar⁵².

Feminist yaklaşım aynı zamanda dişi ilahlar konusunda ciddi önermelerde bulunur. Çağdaş Dinler Tarihçi Carol Christ, dişi ilahlarla ilgili disiplinde hakim yanlış imajlarının düzeltilmesinin altını çizer. Ona göre dinlerdeki ilahelerin üç temel yönü bulunmaktadır; 1. İlahe, dişi bir ilahi varlık olarak, ibadet esnasında yakarılan ve varlığına inanılan tanrısal güçtür. 2. İlahe; hayatın, ölümün ve yeneden doğuşun tabiatta ve kültürlerde, kişisel ve sosyal hayat içinde mevcut olan sembolüdür. 3. İlahe, dişi kuvvetin meşruluğu ve güzelliğini teyit eden, kadınların özgürlüğü için kadın bilinçlerden sürekli meydana gelen ilahi kudrettir⁵³.

Bunun yanında disiplinin temel cinsiyet konuları, feminist akım içindeki bilim adamlarının artan ilgi odaklarından biridir. Ancak çağdaş bayan Dinler Tarihçiler, feminist yaklaşımlarla Dinler Tarihi disiplini içinde cinsiyet konusunda eleştirel çalışmalar yapmalarına rağmen marjinal kaldıklarının bilincindedirler. Gene de mahalli ve kültürel anlamda cinsiyet kavramına yönelik araştırmalar, artık erkek Dinler Tarihçileri'nin de ilgisi çekmektedir. Zira bu zengin bilimsel yaklaşım, kadınlar ve dinî gelenekler konusunda çok önemli sorulara da sahiptir. Söz gelişi, kadının manevi arayışı nasıl tecrübe edilir ve araştırılır? Kadınlar, kutsal veya ilahi varlıkla nasıl ilişki tecrübe ederler? Kadınlar hangi dinî rollere veya ritüellere girer veya onlardan dışlanırlar? Onlar kutsalı nasıl telaffuz edip on tasvir ederler? Kadınlar ne tür bir din fenomeni, dinî hayat veya cemiyet oluşturmuşlardır? Kadınlar ne tür bir dinî otoriteye veya güce sahip olmuşlardır? Kadınlar dinî geleneklerin içinde ne tür dinî ve teolojik bilgiler yaratıp aktarabilmişlerdir? Yine ilahi varlı-

⁵² Anne E Carr., "The Scholarship of Gender: Women's Studies and Religious Studies", *Transforming Grace: Christian Tradition and Women's Experience*, San Francisco 1990, 63-94.

⁵³ Carol P. Christ, "Why Women Need the Goddess: Phenomenological, Psychological and Political Reflections" *Christ and Plaskow, Womanspirit Rising*, 273-287.)

ğın hangi feminen yüzü dinlerde yansımıştır? Hangi dinlerde kadın, bir tür kötü ruh veya tabu hatta bunun tam tersi olarak kutsal kabul edilmiştir⁵⁴?

Feminist Dinler Tarihçilere göre fenomenoloji, feminist model için gerekli yapı taşları üretebilir. Söz gelişi Dinler Tarihçi İngiliz bayan Dinler Tarihçi Kim Knott, bir kadın olarak ampirik kadın araştırmalarına yönelmesinin gerekçesini öncelikle geleneksel fenomenolojik metodun feminist yaklaşım içinde değerlendirilmesi gerektiği savına dayandırmaktadır. Ona göre fenomenoloji kadın araştırmacıların imdadına yetişebilir. Mesela paranteze alma, empati gibi kanunlar, rölatif yargıların erkek egemenliğinden kurtarılması işinde yardımcı olabilir. Hatta bu metot, kadın aleyhtarı okumaların giderilmesinde titizlikle işletilebilir⁵⁵.

Feminist yaklaşım aynı zamanda kadınlar tarafından kutsalın tecrübe edilmiş türleri ile dış sembollerin kullanımı gibi konuları öne çıkarmaktadır. Çağdaş Dinler Tarihçi, Serenity Young, *Sacred Writings by and about Women* (Kadınlar tarafından Yazılan ve Kadınlarla ilgili Kutsal Metinler, 1993) adlı feminist antolojisinde ortaya koymuştur ki pek çok din, dışi imge ve sembollerle doludur. Dinlerdeki kutsal metinler, (söz gelişi, vahiy ürünü metinler, dinî kanunlar, yaratılış mitleri, hagiyoğrafyalar) sıklıkla araştırma konusu olurken, bu araştırmalarda kadın dindar tecrübeleri nadiren doğru olarak yansıtılabilmektedir. Young, bu eserinde dinlerde kadının hem kötülüğün hem de hikmetin kaynağı olarak yansıtıldığını bazen tek bir dinin iki tezadı birden bünyesinde barındırdığını aktarır. Ona göre dinlerde kadının şer oluşu, genel olarak kadının bedeni veya cinselliğiyle ilgili temalarda veya adet görmesiyle ilgili tabu-

⁵⁴ Ursula King, Introduction: Gender and the Study of Religion”, 17-18.

⁵⁵ Kim Knott, “Women Researching, Women Researched: Gender as an Issue in the Empirical Study of Religion”, *Religion and Gender*, ed. Ursula King, Oxford 1995, 204.

larda hatta cadılık veya ölüm ve uğursuzluk getiricilik gibi ona özgü vasıflarda ortaya çıkmaktadır⁵⁶.

Sonuçta bu metodolojik açılımlarında fenomenlerin toplanması, tasviri ve tahlili konusunda alternatif cinsiyet teorileri sunmakta, bilhassa dinî geleneklerdeki cinsiyet tartışmalarının daha güncel hale dönüştürüp Dinler Tarihi'nin metodolojik gündemine alınmasını istemektedir. Bir başka ifadeyle feminist yaklaşım, kadının din içindeki rollerini, mesela şamanlığını, büyücülüğünü, sağlık vericiliğini, rahibeliğini, mistik tabiatlı oluşunu da öne plana çıkarır. Yine bu yaklaşıma göre dinî geleneklerdeki inançlar ve eylemler cinsiyet bakış açısıyla da ele alınmalı ve yeniden yorumlanmalıdır. Bu şekil veriş, bilhassa bilimsel din çalışmalarıyla çok daha ciddi ve resmi bir atılımla yapılmalıdır. Hatta kadın Dinler Tarihçiler, çağdaş Dinler Tarihi'nin çok boyutlu metodolojik karakterinin sistematik açıdan cinsiyet konusunu sağlıklı bir şekilde kapsayabilecek bir çatıya sahip olması için çaba göstermektedirler.

C. Sorunlar ve Eleştiriler: Feminist Yaklaşım Problemleri

1. Bu yaklaşıma yöneltilebilecek en önemli eleştiri, onun öncelikli olarak Hıristiyan dünyasının yaşadığı teolojik sorunların etkisinde kalarak bu dünya içinde yaşadığı cinsiyet ve kadın sorunlarıyla ilgili problemleri, tarafsız, normatif olmayan antropolojik ve seküler kimlikteki insanlığın sorunlarını kendi konusu edinen Dinler Tarihi'ne taşıyarak ve bu bilimi cinsiyet merkezli yaparak sınırlandırmaktır.

2. Feminist yaklaşım, çağdaş metodolojik tartışmalara girmiş bir model olsa da hala pek çok bilim adamı tarafından özgün bir bakış açısı olarak görülmemektedir⁵⁷.

3. Bir çok erkek araştırmacı için feministlerin dinle ilgili gündemleri potansiyel olarak rahatsız edici boyuttadır. Kadınlar ve din ko-

⁵⁶ Geniş bilgi için Serenity Young, *Sacred Writings by and about Women- A Universal Anthology*, London 1993.

⁵⁷ Ursula King, "Introduction: Gender and the Study of Religion", 20-21.

nusundaki mevcut literatürde aslında kadınların yeni önerilerinin erkekleri etki altına bırakacağına dair ciddi bir kanıt yoktur. Pek çok batılı feminist, diğer üçüncü dünya feministlerine ideolojik destek sağlamakta ve kendi gündemlerini ve yaşadıkları sorunları onların yaşamasına fırsat vermeden bu ülkelere taşımaktadırlar⁵⁸.

4. Dışlamacı feminist düşünceye sadık kalan bu modelde, dinler aynı zamanda patriarkal dinler, feminal dinler şeklinde tasnife tabii tutulmaktadır ki bunlar fenomenlerden başlamak üzere yeni ayrımcılıkları beraberinde getirebilmektedir. Hatta çoğu kez feminist yaklaşım bir tür feminal ideolojiymiş gibi görülebilmekte ve tenkit edilmektedir.

5. Feminist yaklaşım, fazla kavram ve analitik tanımlamalara sahip olmayan bir bakış açısı olarak görülebildiğinden, dünya üzerindeki pek çok dinî sistemi ve onlara ait hayati fenomenleri, sadece tek bir cinsiyet kategorisi altında incelemek ve tüm antropolojik verileri dar kalıplı feminist kavramlar altında değerlendirmek, çoğu kez aşırı normatif kalmakla eşdeğerde görülebilmektedir. Çünkü din fenomenlerini yeniden ele toplamak, yeniden yorumlamak ve yeniden yapılandırmak disiplinin tarihini hiçe sayıp her şeye yeniden ve temelden başlamak kadar zordur. Bunun yerine feminist araştırmacılar, ihmal edilmiş konulara eğilip disiplini zenginleştirmeye çabalamalıdırlar⁵⁹.

6. Metodolojilerine cinsiyet kategorisini sokan Dinler Tarihçiler, zamanla kadın, dişi ilahlar veya dinlerde cinsiyet meseleleri konusuna ağırlık vermekte ve bu kez genel meseleler ihmal edilebilmektedir.

7. Bu modelin getireceği en önemli açılım, belki de insanı cinsiyetsiz görenlere karşı durarak “insan” derken cinsiyetine bilinçli olarak yaklaşmak ve cinsiyete vurgu yapan kutsal metinler başta olmak üzere kutsal metinleri bu bilgi altında yorumlayabilmektedir.

⁵⁸ Young, a.g.m., 28.

⁵⁹ Constance H. Buchanan, a.g.m., 439.

Feminist yaklaşıma verilecek metodolojik cevap, dinlerdeki erkek cinsini, erkek dindarları veya eril ilah veyahut eril teolojik söylemleri yeniden gündeme taşımak olmamalı aksine Dinler Tarihi, tüm insanlığın hizmetinde antropolojik bir disiplin olarak, en az kadınlara vurgu kadar erkeklere de vurgu yapmak zorundadır. Burada feminist yaklaşım sürekli eleştirmek yerine, bu eşit bilincin yerleşmesi için zihinleri dinamik tutmalıdır.

Sonuç

Dinler Tarihi'nde kadın ve cinsiyet konusunu öne çıkarmak üzere 1970'lerde temelleri atılan 1980'lerde ayrışmaya başlayıp 1990 sonrasında kendini ayrı bir kategori olarak disiplinin metodolojisi içinde iyice hissettiren feminist yaklaşım, öncelikle tarih boyunca cemiyetlerdeki dindar kadınların ve dinî dışı unsurun görünemezliğini, marjinal oluşunu veya ikincil plana düşüşün üstesinden gelmek niyetindedir. Bu yaklaşımı benimseyen Bayan Dinler Tarihçilere göre insanlık tarihi boyunca din alanında kadın ile erkek arasındaki dini tecrübeleri yansıtmaya, bilgi aktarma ve onu kullanma konularında ciddi bir oransızlık bulunmaktadır. Yine onlara göre kadının bazen farklı ama en az erkek kadar önemsenmesi gereken bir dinî hayatı bulunmaktadır ve bu konudaki geleneksel ve genelleşmiş görüşler, yeterince gerçekleri yansıtmamaktadır. Bu yüzden Feminist Dinler Tarihçilere göre din ve cinsiyet konularının en doğru olarak işleneceği alan, şüphesiz Dinler Tarihi disiplindir ve böyle olması gerekir. Bu, hem konunun, bir dinin normatif değerlendirilmesi altına alınmamasını, hem de diğer din bilimlerindeki gibi soyut din kavramına sıkışmasını önleyecektir.

Bunun yanında feminist yaklaşım, dinlerdeki ana kavramların cinsiyete bağlı durumunu irdelerken aynı zamanda ilahla ilgili kavramlardaki dişilik/erillik unsurları araştırıp, dişiliğe ait olanların geçerliliğini öne çıkarmaktadır. Onun olumsuz tenkitleri genel olarak erkek egemen (andro-centric) sembollere meydan okuma şeklinde olup aynı zamanda erkek müellifler tarafından yazılan dinî

metinlerin yeniden ele alınmasını ve yorumlanmasını istemekte ve cinsiyete dair dinî fenomenlerin hermenötik bir şüpheyile açıklanmasını benimsemektedir. Bu yaklaşıma göre bu tavır sayesinde dindar kadınların daha rahat anlayabilmesi için çaba göstermek ve kutsal kitaplar ve gelenek içindeki mümtaz kadın şahısları öne çıkarmak kolaylaşacaktır.

Son olarak feminist yaklaşım, cinsiyet, kadın ve kadın dindar konusunda tasvirici tavrı benimserken, erkek egemen görüşlere karşı olumsuz eleştirel yaklaşmakta bunun yanında kadınlar ve dışı ilahelerin yeniden yorumlanması ve yeniden fenomenler halinde yapılandırılması konusunda ise olumlu eleştirel davranmaktadır. Son dönemlerde bu yaklaşım, diğer metodolojik yaklaşımlardan ayırmak ve konularını öne çıkaran özgün bir metodolojik model olarak kendini kabul ettirmek arzusunda.

Kaynakça

- Adkins, Lisa, Diana Leonard, "Reconstructing French Feminism: Commodification, Materialism and Sex", *Sex in Question*, ed. Diana Leonard- Lisa Adkins, London 1996, 1-23.
- After Patriarchy: Feminist Transformations of the World Religions*, ed. Paula M. Cooley, William R. Eakin, New York 1997.
- Alıcı, Mustafa, "Dinler Tarihi'nde Çağdaş Metodolojik Problemler", *Dinler Tarihinde Metodoloji Problemleri Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı (İstanbul 25-26 Haziran 2004)*, (Basılmamış Tebliğ Metni), 1-44.
- _____, Uluslararası Dinler Tarihi Cemiyeti (IAHR)'nin Dinler Tarihi Metodolojisine Kurumsal Katkısı, *Milel ve Nihal*, 2 (1), 35-74.
- Boyarın, Daniel, "Gender", *Critical Terms for Religious Studies*, ed. Mark C. Taylor, Chicago- London 1998, 117-135.
- Carol, P. Christ, "Mircea Eliade and the Feminist Paradigm Shift", *Journal of Feminist Studies in Religion*, 1991(5/1), 75-94.
- Carr, Anne E., "The Scholarship of Gender: Women's Studies and Religious Studies", *Transforming Grace: Christian Tradition and Women's Experience*, San Francisco 1990, 63-94.

- Conn, H. M., "Feminist Theology", *New Dictionary of Theology*, ed. Sinclair B. Ferguson,- David F. Wright, Leicester – Illinois 1996, 255-258.
- Constance H. Buchanan, "Women's Studies", *Encyclopedia of Religion*, ed Mircea Eliade, New York-London 1987, Vol. XV, 433-440.
- Edith, Franke, "Feministische Kritik an Wissenschaft und Religion." *Kritik an Religionen. Religionswissenschaft und der kritische Umgang mit Religionen*, ed. Gritt Maria Klinkhammer- Steffen Rink - Tobias Frick, Marburg 1997, 107-119.
- Delphy, Christine, "Rethinking Sex and Gender, *Feminism in the Study of Religion*, ed. Darlane M. Jushka, London - New York 2001, 11-23.
- Gender and Religion. On the Complexity of Symbols*, ed. Caroline Walker Bynum, Paula Richman, Boston 1986.
- Gross, Rita M., *Feminism and Religion: An Introduction*, New York 1996.
- _____, "Methodological Remarks on the Study of Women in Religion: Review, Criticism and Redefinition", *Women and Religion*, ed. J. Plaskow- J. A. Romero, Missoula 1975, 153-165.
- _____, "Studying Women And Religion: Conclusions Twenty-Five Years Later" *Today's Woman in World Religions*, ed. Arwin Sharma, Albany 1987, 327-361.
- _____, "Tribal Religions: Aboriginal Australia", *Women in World Religions*, ed. Arvind Sharma, Albany 1994, 39-44.
- Hampson, Daphne, *Theology and Feminism*, Oxford 1990.
- Hartmann, Heidi, "The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Toward a More Progressive Union," ed. Lydia Sargent, *Women and Revolution: The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism*, Boston 1981, 210-230
- Maynard, Mary: "Beyond the 'Big Three': The Development of Feminist Theory into the 1990s", *Feminism in the Study of Religion*, ed. Darlene M. Jushka, London -New York 2001, 292-313.
- _____, "Race, "Gender", and the Concept of "Difference" inFeminist Thought", *Feminism in the Study of Religion*, ed. Darlene M. Jushka, London -New York 2001, 434 – 451
- Moore, Henrietta, *Feminism and Anthropology*, Cambridge 1988.
- Penolope Margaret Magee, " Disputing the Sacred: Some Theoretical Approaches to Gender and Religion", *Religion and Gender*, ed. Ursula King, Oxford 1995, 101-120.

- Religious Imagination and the Body- A Feminist Analysis*, ed. Paula M.Cooley, New York 1999.
- Ruether, Rosamary Redford, "Feminist Theology", *A New Dictionary of Christian Theology*, ed. Alan Richardson- John Bowden, Kent 1996, 210-212.
- O'Connor, June, "The Epistemological Significance of Feminist Research in Religion", *Religion and Gender*, ed. Ursula King, Oxford 1995, 45-63.
- _____, "Rereading, Reconceiving, and Reconstructing Traditions: Feminist Research in Religion", *Women's Studies*, 17 (1986), 101-123.
- Serenity Young, *Sacred Writings by and about Women- A Universal Anthology*, London 1993.
- Spender, Dale, "The Gatekeepers: a Feminist Critique of Academic Publishing", *Doing Feminist Research*, ed. H. Roberts, London 1981, 186-202
- Ursula King, "A Question of Identity: Women Scholars and the Study of Religion", *Religion and Gender*, ed. Ursula King, Oxford 1995,
- _____, "Introduction: Gender and the Study of Religion", *Religion and Gender*, ed. Ursula King, Oxford 1995, 1-38.
- _____, "Is there a Future for Religious Studies as We know it? Some Postmodern, Feminist, and Spiritual Challenges", *Journal of the American Academy of Religion*, (June 2002), vol. 70, No. 2, 365-388.
- _____, "Religion and Gender", *Turning Points in Religious Studies. Essays in Honour of Geoffrey Parrinder*, ed. Ursula King, Edinburgh 1990, 275-286.
- Warne, Randi R., "Gender", *Guide to The Study of Religion*, ed. Willi Braun, Russell T. McCutcheon, London- New York 2000, 140-154.
- White Erin, " Religion and the Hermeneutics of Gender: An Examination of the Work of Paul Ricoeur", *Religion and Gender*, ed. Ursula King, Oxford 1995, 77-99.
- Wittig, Monique, *The Straight Mind and Other Essays*, London 1992.
- Women in the World's Religions, Past and Present*, ed. Ursula King, New York 1987.
- Young, Katherine K., "Having Your Cake and Eating It Too: Feminism and Religion", *Journal of the American Academy of Religion*, sy. 67/1 (March 1999), 167-184.
- _____, "Introduction", *Today's Woman in World Religions*, ed. Arwin Sharma, 1-37.

Cook in the Kitchen and Eat in the Kitchen too:
The Feminist Approach in the Contemporary Methodology of the
History of Religions

Citation/[] : Alıcı, Mustafa, (2005). Cook in the Kitchen and Eat in the Kitchen too: The Feminist Approach in the Contemporary Methodology of the History of Religions, *Milel ve Nihal*, 2 (2), 81-110.

Abstract: The Feminist approach, one of the contemporary approaches of the History of Religions, has been a categorical model of some female historians of religions. In order to be fed, this model has three different sources, through which it gets generic conceptions; secular feminist movements, Christian feminist theologies and feminist anthropologies. This "new" approach gets the way of searching for the female divinities and the religious experience, roles, statues of female founders, priests or religious persons in their socio-cultural contexts. Lastly, this approach wishes to question, review and -at need- to reconstruct the conventional methodologies of the History of Religions and the phenomena taken up by them in the past.

Key Words: Gender, Feminism, Feminist Approach, the Methodology of the History of Religions
